

Amaçları Bağlamında Kefâretlerden Bahseden Âyetlerin Değerlendirilmesi

Yahya ARSLAN | orcid.org/0000-0002-0774-1755 | yahyaarslan@karatekin.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Çankırı, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/011y7xt38>

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, tevhid, nübüvvet ve ahiret gibi temel akîdevî meselelerin yanı sıra, bireysel ve toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik birçok hükme de yer vermektedir. Bu çerçevede ele alınan konulardan biri de kefâretlerdir. Kefâretler, dinî ve ahlakî yükümlülüklerin ihlali durumunda, işlenen hata veya kusurun telafisine yönelik olarak belirlenmiş ibadet içerikli yaptırımlardır. Söz konusu uygulamalar; nefsi terbiye edici, bireyi affa yaklaştırıcı ve toplumsal dengeyi gözetici yönleriyle çok boyutlu bir işlev üstlenmektedir. Kefâretlerin sadece bireysel değil toplumsal, ekonomik ve psikolojik fonksiyonlarının da bulunduğu dikkate alındığında, konunun Kur'an perspektifinden çok yönlü bir biçimde incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Kur'an'da zikredilen kefâret hükümlerini anlamak, özellikle bu hükümlerin hedeflediği bireysel ve toplumsal amaçları ortaya koymaktır. Bu bağlamda kefâretin yalnızca bir cezai müeyyide değil aynı zamanda bir ibadet, arınma ve toplumsal düzen aracı olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Makale; kefâret kavramını, kefâret çeşitlerini ve kefâretlerin amaçlarını kapsamakta, böylece kefâretin Kur'an'daki yerini, amacını ve işlevini detaylı bir biçimde ele alarak bireysel arınma ile toplumsal düzen arasındaki dengeyi açıklamaktadır. Çalışma, nitel araştırma yöntemi esas alınarak yürütülmüş; Kur'an'da kefâret konusunu ele alan âyetler tespit edilmiş, bu âyetler klasik ve modern tefsir literatürü ile konu hakkındaki çalışmalar ışığında analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Kur'an'da yer alan kefâret hükümlerinin yalnızca bireysel bir arınma aracı olmadığı, aynı zamanda biyolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutlarıyla çok yönlü amaçlar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Ceza, Kefâret, Kefâret Çeşitleri.

Atıf Bilgisi

Arslan, Yahya. "Amaçları Bağlamında Kefâretlerden Bahseden Âyetlerin Değerlendirilmesi". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 9/2 (Aralık 2025), 315-345. DOI: 10.64270/kider.1789322

Geliş Tarihi	22.09.2025
Kabul Tarihi	26.10.2025
Yayın Tarihi	27.12.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zekâ Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanması, yazımı ve değerlendirilmesi süreçlerinin hiçbir aşamasında yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç, yazılım veya uygulamadan yararlanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemlerine, akademik etik ilkelere ve yayın etiği kurallarına uygun olarak özgün biçimde oluşturulmuştur.
Etik Bildirim	kider@kocaeli.edu.tr
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Bu dergide yer alan yazılarda ifade edilen görüş ve değerlendirmeler, yazarlarının kişisel fikirlerini yansıtır; derginin kurumsal görüşü olarak kabul edilemez. Makale içeriklerinin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tümüyle yazarlara aittir; dergi editörleri ve yayın kurulu bu konuda herhangi bir sorumluluk üstlenmez.
Yayıncı	Kocaeli Üniversitesi.

The Evaluation of the Verses Mentioning the Atonements in the Context of Their Purposes

Yahya ARSLAN | orcid.org/0000-0002-0774-1755 | yahyaarslan@karatekin.edu.tr

Asst. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Tafsîr, Çankırı, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/011y7xt38>

Abstract

In addition to addressing fundamental theological issues such as tawhid, prophethood, and the Hereafter, the Qur'an also includes numerous rulings aimed at organizing individual and social life. One of the subjects addressed within this framework is kafārah. Kafārahs are worship-based sanctions prescribed to atone for the violation of religious and moral obligations. These practices serve multiple functions, such as disciplining the soul, drawing the individual closer to divine forgiveness, and maintaining social balance. Given that kafārahs possess not only individual but also social, economic, and psychological functions, it is important to examine the issue from a multidimensional Qur'anic perspective. The aim of this study is to understand the expiatory rulings mentioned in the Qur'an and, in particular, to reveal the individual and social objectives they seek to achieve. In this context, it is emphasized that kafārah should not be regarded merely as a punitive measure, but also as a form of worship, a means of spiritual purification, and a tool for establishing social order. This article discusses the concept of kafārah, its types, and its purposes, thereby offering a detailed analysis of the place, objective, and function of kafārah in the Qur'an. The study is based on a qualitative research methodology. Verses in the Qur'an related to expiation have been identified and analyzed in light of both classical and modern tafsîr literature, as well as relevant academic research. As a result, it is concluded that the expiatory rulings in the Qur'an are not solely mechanisms for individual purification, but also serve multifaceted purposes with biological, sociological, and economic dimensions.

Keywords: Tafsîr, Qur'an, Punishment, Kafārah, Types of Kafārah.

Citation

Arslan, Yahya. "The Evaluation of the Verses Mentioning the Atonements in the Context of Their Purposes". *Kocaeli Theology Journal* 9/2 (December 2025), 315-345. DOI: 10.64270/kider.1789322

Date of Submission	22.09.2025
Date of Acceptance	26.10.2025
Date of Publication	27.12.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained through a literature review and published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study, and all referenced works are duly cited in the bibliography.
Ethical Statement	No artificial intelligence-based tools, software, or applications were used at any stage of the preparation, writing, or evaluation of this study. All content was produced solely by the author(s) in accordance with established scientific research methods, academic integrity standards, and publication ethics.
Use of Artificial Intelligence	Yes - Turnitin
Plagiarism Checks	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Conflicts of Interest	kider@kocaeli.edu.tr
Complaints	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Grant Support	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . The views and opinions expressed in the articles published in this journal are solely those of the authors and do not reflect the official position of the journal. The authors bear full scientific and legal responsibility for the content of their articles; the editors and the editorial board assume no responsibility in this regard
Copyright & License	Kocaeli University.
Publisher	

Giriş

Kur'an-ı Kerîm; tevhit, nübüvvet ve ahiret gibi temel inanç esaslarının yanı sıra bu ana temaları destekleyen çok sayıda hüküm ve ilke içermektedir. Bu hükümlerin arasında yer alan kefâretler, bireylerin hem Allah'a hem de topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine imkân tanıyan ilahî bir düzenleme olarak dikkat çekmektedir. Kefâretleri, Kur'an'da yer alan bir dizi emir ve yasak çerçevesinde, insanın işlediği hata veya kusurların telafisine yönelik bir arınma ve sorumluluk mekanizması olarak tanımlamak mümkündür.

İslam; inanç ve ibadetlerin yanında toplumsal adaletin, düzenin ve barışın sağlanmasına yönelik hükümler de koymaktadır. Bu bağlamda kefâretler, bireylerin hem ruhsal hem de toplumsal anlamda arınmalarına katkı sağlayan bir ibadet türü olarak değerlendirilmektedir. Kur'an'da yer alan kefâretlerin, bir ceza mekanizması olmanın ötesinde, bireyi ve toplumu doğru yola yönlendiren, onların Allah'a ve insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayan, toplumsal düzenin korunmasına ve bireysel arınmanın gerçekleşmesine katkı sunan önemli bir emir olarak görülmesi mümkündür.

Kefâretler; yasaklara karşı işlenen ihlallerin telafisi niteliğinde olup hem caydırıcı hem de eğitici bir yön taşımaktadır. Kefâretler; nefis terbiyesine, Allah'a ibadet etmeye, tövbeye yönelmeye bir vesile olmasının yanında bir imtihan olarak da değerlendirilmesi gereken önemli bir husustur. İyilik ve kötülük yapmaya elverişli bir yapıda yaratılan insan, zaman zaman hata ve kusur işleyerek Allah ile olan bağı zedeleyebilmektedir. İnsan, zayıflamış olan bu bağı tekrar güçlendirebilmek için çeşitli arayışlara girebilmektedir. Bunun için de Allah nazarında kıymet bulacak olan sâlih amellere yönelmektedir. İnsanın Allah'ın rızasını kazanması noktasında başvurduğu amellerden birisi de kefâretlerdir. Dolayısıyla insanın işlediği hata ve günahlar karşısında başvurduğu tövbe ve kefâretler, sâlih ameller kadar önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple Allah Teâlâ, Kur'an'da kefâretleri insanlara hatırlatmakta, onların dikkatini bu ibadetlerin arındırıcı ve dönüştürücü yönüne çekmektedir.

Çalışmanın temel amacı, kefâret kavramının Kur'an'daki anlamını, çeşitlerini ve bu çeşitlerin arkasındaki amaçları detaylı bir şekilde incelemektir. Kefâretlerin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve psikolojik işlevlerinin de bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda, konunun Kur'an perspektifinden çok yönlü bir biçimde değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Kur'an'da yer alan kefâretlerin, insanın günah karşısında yeniden doğru yola yönelmesi için bir fırsat sunduğu; dolayısıyla ilahî rahmetin bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Bu makalede, kefâret meselesi Kur'an merkezli bir yaklaşımla ele alınacak; kefâret çeşitleri ve bu hükümlerin amaçları üzerinde durulacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın araştırma problemi, Kur'an'daki kefâretlerin yalnızca cezai bir müeyyide mi yoksa aynı zamanda bireysel ve toplumsal arınmayı hedefleyen çok

boyutlu bir ibadet ve eğitim mekanizması mı olduğu sorusuna odaklanmaktadır. Klasik literatürde keffâretler genellikle fikhî yönleriyle ele alınmış, ibadet, ahlak ve toplumsal boyutları üzerinde sistematik bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu çalışma ise söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamakta; keffâretleri sadece bir hukukî yaptırım olarak değil, aynı zamanda ilahî rahmetin, sorumluluk bilincinin ve toplumsal dayanışmanın bir tezahürü olarak analiz etmektedir.

Makale; keffâret kavramının izahını, Kur'an'da yemin, zıhâr, adam öldürme, hacda av ve ihramlıyken tıraş olma gibi keffâret çeşitlerini kapsamaktadır. Diğer yandan makalenin kapsamı içerisinde alt başlıklarıyla Allah'a yaklaşmak, ibadet ve takva bilincini gerçekleştirmek, insan hak ve hürriyetini korumak, günahlardan af ve mağfiret dilemek, ceza ve caydırıcılık, nefsi terbiye ederek arınmak ve toplumsal yardımlaşmayı sağlamak gibi keffâretlerin amaçları bağlamında değerlendirilmesi yer almaktadır. Oruç,¹ hayızlı kadınla cinsi münasebet² ve gurre keffâreti³ gibi konular ise Kur'an'da zikredilmediğinden çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, keffâretlere dair âyetler tespit edilerek hem klasik tefsir ve fıkıh literatürü hem de modern araştırmalar ışığında interdisipliner bir metot takip edilmiştir.⁴ Bu bağlamda, keffâretlerin Kur'an'daki yerinin yalnızca bir cezai müeyyide olarak değil, aynı zamanda bireysel, toplumsal, biyolojik ve ekonomik boyutlarıyla çok yönlü bir yapıya sahip olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Keffâretlerle alakalı literatür taraması yapıldığında dinler tarihi, hadis ve fıkıh gibi çeşitli alanlarda bazı çalışmaların varlığı görülmektedir.⁵ Bu çalışmalar çoğunlukla keffâretlerin

¹ Oruç keffâreti hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr Merginânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübedtî* (Beyrut: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabi, ts.), 4/1/122; Ebû Bekr Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmîyye, 1986), 5/96; İbrahim Paçacı, "Oruç Keffâretinin Hükümü ve Şer'î Vasfı", *Mütefekkir* 11/21 (2024), 1-28; Abdullah Çolak, "Oruç Keffâretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili", *EKEV Akademi Dergisi* 9/23 (2005), 135-156; Yunus Macit, "Kasten Oruç Bozmanın Cezası ile İlgili Rivayetlerin Tahlili", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 121-157.

² Detaylı bilgi için bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 1/44; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 1/64; Yunus Vehbi Yavuz, "Hayız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/53.

³ Gurrenin keffâreti hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.), 8/417; Ebû Bekr Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 26/88; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 7/326; Muhsin Koçak, "Gurre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/211-212; İsmail Bilgili, "İslam Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 219-240; Merve Özdemir, "Osmanlı Fetvalarında İskât-ı Cenînin (Cenin Düşürmenin) Cezai Sonuçları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 955-965.

⁴ İnterdisipliner yöntem hakkında kapsamlı bilgi için bk. Thompson Klein, *Interdisciplinarity: History, Theory and Practice* (Detroit: Wayne State University Press, 1990), 77-119; Gündüz Ulusoy, *Disiplinler Arası Araştırma ve Eğitim, Değişim Çağında Yüksek Öğretim: Global Trendler - Paradigmatik Yönelimler* (İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayınları, 2007), 389-398.

⁵ Hasan Güleç, "İslam'da Keffâretler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 449-473; Mehmet Katar, "Dinlerde Keffâret Anlayışı", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 1/1 (1998), 44-58; Hüseyin Esen,

şartları, miktarları, uygulama biçimleri gibi hukukî yönlerine odaklanmıştır. Ancak tefsir disiplini içerisinde, kefâretlerin Kur'an'daki konumu, amaçları ve hikmetleri bağlamında kapsamlı bir değerlendirmeye rastlanmamıştır. Bu çalışma, işte bu boşluğu doldurmayı hedeflemekte; kefâretleri Kur'an merkezli bir bakış açısıyla ele alarak, onların ahlakî, ruhsal, toplumsal ve ekonomik işlevlerini bütüncül bir biçimde değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu araştırma, kefâretlerin Kur'an'daki yerini, anlamını ve işlevini çok boyutlu biçimde ele alarak tefsir literatürüne yeni bir bakış kazandırmayı amaçlayan özgün bir çalışmadır.

Sonuç olarak, bu makale Kur'an'daki kefâret anlayışını amaç, işlev ve hikmet bağlamında yeniden değerlendirmekte; bireysel arınma ile toplumsal düzen arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak hem tefsir alanına hem de dinî düşünce literatürüne özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Kefâret Kelimesinin Etimolojik Yapısı ve Anlam Tahlili

Kefâret; Arapça'daki kfr (كفر) kökünden türemiştir ve örtmek, gizlemek, telafi etmek anlamlarına gelmektedir. Bu durumda kefâreti; günahları, hataları, kusurları örten iyilik şeklinde anlamak mümkündür.⁶ Tohumların üzerini örterek onları toprağa gizlediği için çiftçiye; insanları veya diğer varlıkları örtüp gizlediği için de geceye kâfir (كافر) denilmektedir.⁷ Kefâret; günahları gideren, günahların kendisi vesilesiyle affedildiği sadaka ve oruç gibi birtakım güzel amelleri yerine getirmek şeklinde de tarif edilmektedir.⁸ Esasında kefâret, yapılan bir hatanın veya suçun karşılığında yapılan telafi edici eylemi ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kefâret kelimesi (كَفَّارَةً) şeklinde üç âyette dört defa zikredilmektedir.⁹ Fakat bu kelime, türevleriyle birlikte Kur'an'da çokça yer almaktadır. Kur'an'a bakıldığında bu kelime ve türevlerinin Allah'ın varlığı ve birliğini inkâr,¹⁰

“İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003), 217-231; Nazım Büyükbâş, “İslam Cezâ Hukukunda Keffâret İlişkisi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2016), 37-61; Veli Sırım, “İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri”, *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi* 7/1 (2021), 89-110; Mehmet Katar, “Kefâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/178-179; Rahmi Yaran, “Kefâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/179-180.

⁶ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân* (Dımaşk: Daru'l Kalem, 1991), 717; Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyn fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dımaşk: Daru İbni Kesir, 1993), 2/82.

⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 714.

⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Daru Sâdır, 1993), 5/148.

⁹ el-Mâide 5/45, 89, 95.

¹⁰ el-İsrâ 17/99; er-Rûm 30/44.

nimetler karşısında nankörlük,¹¹ günah ve inkârda direnmek,¹² uzaklaşmak ve tanımamak,¹³ günahı örtmek,¹⁴ çiftçi¹⁵ gibi birçok anlama geldiğini görmek mümkündür.

Yukarıdaki izahlarda görüldüğü üzere genel manada kefâret, işlenen bir hatanın veya suçun karşılığında yapılan telafi edici eylemi ifade etmektedir. Kefâret aynı zamanda insanın yaptığı yanlışları düzeltmek ve Allah'a olan borçlarını yerine getirmek için bir yöntemdir. Diğer yandan kefâret, sadece maddî bir bedel ödemek ya da fiziksel bir ceza çekmekten ibaret olmayıp aynı zamanda kişinin manevî olarak temizlenmesi ve nefsinin arındırması için bir fırsat sunmaktır. Bu anlamda kefâret, bir tür arınma ve denge sağlama aracı olarak görülmektedir.

2. Kur'an'da Kefâret Çeşitleri

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında gerek bireysel gerekse toplumsal hataların veya günahların işlenmesi durumunda, bu yanlışların telafisi için ne yapılacağına dair hükümler getiren âyetleri görmek mümkündür. Bu âyetlerde, hangi durumlarda kefâretin gerekli olduğu, nasıl uygulanacağı ve aşamaları çok açık bir şekilde zikredilmektedir. Her bir durumda uygulanan kefâret türü, o durumun ağırlığına ve toplumun ihtiyaçlarına göre değişiklik arz etmektedir.

Kur'an'da zikredilen ve aynı zamanda bir ibadet olan kefâretlerin; hataların telafisi, Allah'a karşı sorumlulukların yerine getirilmesi, insanların sorumluluk sahibi ve bilinçli olması noktasında birtakım faydaları bulunmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'da yemin, zıhâr, adam öldürme, hacda av ve ihramlıyken tıraş olma kefâretleri yer almaktadır. Aşağıda bu hususlar muhtasar bir şekilde ele alınacaktır.

2.1. Yemin Kefâreti

Yemin kelimesinin; lügatta sağ el, sağ taraf, kuvvet, bereket, ant, gerçek gibi anlamları bulunmaktadır.¹⁶ Terim olarak yemin ise bir kişinin kararlılığını güçlendirmek ve başkalarını ikna etme noktasında sözlerini kuvvetlendirmek için Allah'ın adını ve sıfatlarını zikretmesi, Allah'ı kendisine ve sözüne şahit tutması manasına gelmektedir.¹⁷ Dolayısıyla terminolojik açıdan yemin, Allah'ı anmakla veya ta'lik suretiyle haberin, sözün

¹¹ en-Neml 27/40.

¹² el-Mâide 5/45, 89, 95.

¹³ el-Ankebût 29/25.

¹⁴ Âl-i İmrân 3/195; ez-Zümer 39/35.

¹⁵ el-Feth 48/29; el-Hadîd 57/20.

¹⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 893-894; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/458-459.

¹⁷ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Meâlimü't-tenzil* (Beyrut: Daru İhyâ'it Tûrasi'l-Arabi, 1999), 1/296; Ertuğrul Boynukalın, "Yemin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/417-420.

iki tarafından birini kuvvetlendirmesine denilmektedir. Allah anılmaksızın yapılan yemin ise şart ve cezanın zikredilmesi şeklinde olmaktadır.¹⁸

Yeminler üç kısımda değerlendirilmektedir. Bunlardan yemîn-i lağv; yanlışlıkla, doğru olduğu zannedilerek veya yemin kastı olmaksızın, söz esnasında ağız alışkanlığı ile yapılan yeminlerdir.¹⁹ Âyetlerde Allah Teâlâ'nın sorumlu tutmayacağını bildirdiği yemin çeşidi bu yemindir.²⁰ İkinci yemin çeşidi olan yemîn-i gamûs; daha önceden olmuş bir olay veya şimdiki zamandaki bir meseleyle ilgili olarak bile bile yalan yere yapılan yemin olarak değerlendirilmektedir. Bu yeminde bilerek yalan söylemek söz konusu olduğundan büyük günah olarak görülmekte, kişinin yemini karşılığında tövbe etmesi gerekmektedir.²¹ Âyette, yeminlerini az bir karşılığa sattıkları için ahirette azapla karşılaşacaklarından bahsedilen kişiler gamûs yemin yapanlardır.²² Yemin çeşitlerinden üçüncüsü ise yemîn-i mün'akidedir. Bu yemin, şartlarına uygun olarak geleceğe dair bir işi yapmaya veya yapmamaya ya da terk etmeye dair yapılan yemin çeşididir.²³ Yukarıda zikredilen yemin çeşitlerinden sadece mun'akide yeminin kefâreti söz konusudur ki âyette kefâretinden bahsedilen yemin çeşidi de budur.²⁴

Yemin eden kişi, şahsını desteklemek adına Allah'ı şahit tutmaktadır. Allah'ı şahit tutmak ise ciddiyet isteyen bir husustur. Dolayısıyla Allah'ın şahit tutulması ve sonrasında ise bu yeminden dönülmesi yani yeminin gereğinin ihmal edilmesi de ciddi bir yaptırım gerektirmektedir. İşte yemin kefâreti kişinin yaptığı yemini bozması durumunda gerekmektedir. Böyle bir durumda ise kefâret; insanların yeminlerine sadık kalmaları, toplumda güven ve huzurun temini noktasında büyük öneme sahiptir. Aşağıdaki âyet yeminlerini bozan kişilerin yerine getirmeleri gereken kefâreti şu şekilde bildirmektedir:

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَوْ هَلْئَلْكُمْ أَوْ كَسْوَتِهِمْ أَوْ تَحْرِيرِ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

¹⁸ Kur'an'ın temel terimlerinden biri olan yeminlerin âyet ve sûrelerin bütünlüğündeki kullanım alanları hakkında detaylı değerlendirmeler için bk. Zakir Demir, "et-Ta'rîfât ve'l-Istîlâhât", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 30 (2018), 199-200; Zakir Demir, *Tefsir Terimbilimi'ne Alternatif Bir Alan: Ta'rîfat, Hudud ve Mustalahat Kitabiyatı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 196-197.

¹⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Muessesetü'r-Risale, 2000), 4/427-430; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/286; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 3/99-102.

²⁰ el-Bakara 2/225; el-Mâide 5/89.

²¹ Begavî, *Medâlimü't-tenzil*, 1/296; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l Kitabî'l Arabî, 1986), 1/286; Ebü'l-Berekât Neseî, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dar İbn Katheer, 2017), 1/187; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, 2/82.

²² Âl-i İmrân 3/77.

²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/101.

²⁴ el-Mâide 5/89.

“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin kefâreti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkân) bulamazsa onun kefâreti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin kefâreti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.”²⁵

Âyette görüldüğü üzere yemin kefâreti on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Bu üç imkâna sahip olamayanların ise üç gün oruç tutmaları gerekmektedir. Kefâret için zikredilen seçeneklerin önceliği sonralığı hususunda ihtilaf bulunmakla birlikte genel kabul gören görüş, kişinin üç kefâret çeşidi arasında muhayyer olduğu, bu seçeneklerden dilediği ile kefâretini ödeyebileceği yönündedir. Üç günlük oruç ise bu üç seçeneğe dair imkân bulunamaması durumunda söz konusudur.²⁶ Zira tefsirlerde nakledildiğine göre kefâretle ilgili bu âyet inince Huzeyfe (r.a.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “Biz bu seçenekler arasında muhayyer miyiz?” diye sormuş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “Sen muhayyersin. Dilersen köle azat edersin, dilersen giydirirsin, dilersen de yemek yedirirsin. Eğer bunları bulamazsan üç gün peş peşe aralıksız oruç tutarsın.” buyurmuştur.²⁷ Bu husus da kefâret öderken kişilerin seçenekler arasında muhayyer olduklarını göstermektedir.

2.2. Zihâr Kefâreti

Zihâr kelimesi zhr (ظهر) kökünden türemiş olup sözlükte sırt, arka anlamlarına gelmektedir. Cahiliye döneminde Araplar arasında bir boşama şekli olarak yürürlükte olan zihâr (ظهار) ise terim olarak kocanın, karısını ya da karısının bazı organlarını özellikle de sırtını evlenmesi dinen caiz olmayan bir mahremine özellikle de annesine benzetmesi demektir. Bu uygulamayı yapan Araplar: “Sen bana annemin sırtı gibisin.” şeklinde sırt anlamına gelen zahr (ظهر) kelimesinin geçtiği bu cümleyi kullandıklarından ilgili uygulama bu isimle zikredilmiştir.²⁸

Cahiliye dönemindeki bu uygulama kadının aleyhine bir boşanma şekli olarak gündemde yerini almaktadır. Bunun için Kur’an, bir boşama şekli olan zihârı hem kınamakta hem de ıslah etmektedir. Sebeb-i nüzûlü tefsirlerde detaylı bir şekilde anlatılan

²⁵ el-Mâide 5/89.

²⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/62; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Daru Tayyibe, 1999), 3/159; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 2/84.

²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/159; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/155.

²⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/488; Nâsîrüddîn Ebü Saîd (Ebü Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrâsi'l-Arabî, 1997), 5/192; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/446; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 5/259; Ahmet Yaman, “Zihâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/387.

bu âyetlerde²⁹ bir taraftan zihâr uygulamasının hoş olmayan yalan bir söz olduğuna vurgu yapılırken diğer taraftan konunun ciddiyetini göstermek için caydırıcılık özelliği olan kefâret, bir cezai müeyyide olarak devreye konulmaktadır. Kur'an'da zihâr uygulamasından ve kefâretinden bahseden üç âyet bulunmaktadır ki o âyetler aşağıdaki gibidir:

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مَا هُمْ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّيْ وَلَدَتُهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ

“İçinizden kadınlarına zihâr yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihâr yapırlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”³⁰

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ ذَلِكَ لَكُمْ تُوَعِّدُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Kadınlardan zihâr yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”³¹

فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce art arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar Allah'a ve Resulüne hakkıyla iman edesiniz diyedir. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır.”³²

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü üzere zihâr yapan bir kişinin karısıyla tekrar bir araya gelebilmesi için kefâret ödemesi gerekmektedir. Bu kefâret de zihâr yapan kişinin bir köle azat etmesi, bu imkâna sahip değilse peş peşe iki ay oruç tutması, buna da gücü yetmiyorsa altmış fakiri doyurması şeklinde âyetlerde yer almaktadır.³³

2.3. Adam Öldürme Kefâreti

Kâtil (قاتل), ktl (قتل) fiilinden ismi faildir. Katl (قتل); bedenden ruhun çıkması, canlıların hayatının diğer canlılar tarafından bitirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla katl, can

²⁹ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyan an tefsiri'l-Kur'an* (Beirut: İhyau Turasi'l-Arabi, 2002), 9/252-253; Ebül-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1986), 231-233; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît* (Beirut: Daru'l Fikr, 1999), 10/120-121; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.), 7/412-413.

³⁰ el-Mücâdele 58/2.

³¹ el-Mücâdele 58/3.

³² el-Mücâdele 58/4.

³³ Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beirut: Daru İhyai't Tûras, 2002), 4/257-259; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 17/280-288; Muhammed Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beirut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.), 8/216-217; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984), 28/15-23.

dokunulmazlığı bulunan bir kişinin hayatına son verecek bir eylemde bulunmak yani adam öldürmek demektir. Öldürme işini yapana kâtil, öldürülene ise maktûl denilmektedir.³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında bir cana kıymanın bütün insanlığı öldürmek kadar büyük bir cürüm; bir canı kurtarmanın da bütün bir insanlığı kurtarmak, onlara hayat vermek kadar güzel bir davranış olarak değerlendirildiği görülmektedir.³⁵ İslam'a göre kişilerin can dokunulmazlığı ve hayat hakkı bulunmaktadır. Bir kişiyi haksız yere ve kasten öldürerek onun hayatına son vermek büyük günahlar içerisinde değerlendirilmektedir.³⁶ Kur'an'da kasten bir mü'mini öldürmenin ağır sonuçları açık biçimde beyan edilmektedir. Özellikle, bu eylem mağdurun inancı nedeniyle gerçekleştirilmişse ya da katil, öldürmeyi meşru görerek hareket etmiş ve tövbe etmeden ölmüşse işlenen fiil yalnızca büyük bir günah olarak değil aynı zamanda ebedî ceहनemle cezalandırılacak bir suç olarak belirtilmektedir.³⁷

Kur'an'da üzerinde durulan konulardan biri de bir mü'minin başka bir mü'mini yanlışlıkla öldürmesi meselesidir. İşte böyle bir durumda kefâret gerekmektedir ki bu kefâretten bahseden âyet aşağıdaki gibidir:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فِدْيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَّتًا شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse bir mü'min köleyi azat etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azat etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azat etmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay art arda oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁸

Âyette görüldüğü üzere bir mü'minin başka bir mü'mini yanlışlıkla öldürmesi durumunda kefâret olarak bir köle azat etmek ve diyet ödemek³⁹ gerekmektedir. Ancak öldürülen mü'minin İslam toplumunda veya düşman toplumu ya da anlaşmalı bir toplum içerisinde bulunması durumunda kefârette bazı farklılıklar bulunduğu görülmektedir.

³⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 655; Ali Bardakoğlu, “Katil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/45.

³⁵ *el-Mâide* 5/32.

³⁶ Buhârî, “Eymân” 16.

³⁷ *en-Nisâ* 4/93; detaylı bilgi için bk. Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsatü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 3/1013-1015.

³⁸ *en-Nisâ* 4/92.

³⁹ Diyet hakkında detaylı bilgi için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/315-323; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/331-332; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/116-117.

Eğer öldürülen mü'min kişi İslam toplumunda ise kefâret olarak mü'min bir kölenin azat edilmesi ve maktûlün ailesine diyet verilmesi gerekmektedir. Öldürülen mü'min düşman bir topluluk içerisinde yaşıyorsa bu durumda kefâret olarak sadece mü'min bir kölenin azat edilmesi yeterlidir. Çünkü öldürülen bu kişinin mirasçıları düşman olduklarından ve kan bedeli olarak verilecek diyeti mü'minlere karşı kullanma ihtimalleri bulunduğundan diyet ödenmemektedir. Diğer yandan öldürülen mü'min kişi⁴⁰ İslam toplumuyla anlaşması bulunan gayri müslim bir topluluk içerisinde yaşıyorsa bu durumda aralarında anlaşma bulunduğu için maktûlün ailesine hem diyet verilmesi hem de mü'min bir kölenin azat edilmesi gerekmektedir. Köle azat etme ve diyet verme imkânı bulamayan kişinin ise tövbesinin kabulü için kefâret olarak iki ay peşe peşe oruç tutması emredilmektedir.⁴¹

2.4. İhramlıyken Av Kefâreti

Hac veya umrede ihramlı kişilerin yapmaması gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Bunlara ihram yasakları denmekte olup bu yasaklara riayet edilmediği takdirde birtakım cezai müeyyideler gerekmektedir. Kur'an'a bakıldığında ihramlı iken yapılması yasak olan ve yapıldığında da kefâret ödenmesi gereken bir konu olarak kara hayvanlarının avlanması dikkatlere arz edilmektedir. Bu husus aşağıdaki âyette şöyle zikredilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَدِّياً فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدِيًّا بِالْغَلْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

“Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâbe'ye hediye olarak varmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki adil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefâret yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”⁴²

Âyete bakıldığında ihramlı kişilerin kara hayvanlarını avlaması durumunda ödemeleri gereken kefâretten bahsedilmektedir. Bu durumda eğer avlanan hayvan, eti yenmeyen bir hayvan ise kıymetinin takdir edilerek ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Avlanan hayvan, eti yenen bir hayvan ise iki adil kişinin takdir edeceği misli bir hayvanın,

⁴⁰ Bazı müfessirler bu kısımdaki öldürülen kişiyi zimmî olarak izah etmektedir. Onlara göre zimmînin diyeti de mü'minin diyeti gibi olduğundan onlar da aynı şekilde hem diyet verilmesi hem de mü'min bir kölenin azat edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Detaylı bilgi için bk. Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1/676; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/90; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/385.

⁴¹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/517-519; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (İstanbul: Dâru'l-Fikr, 1917), 2/222-228; Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdîrahmân b. Galib el-Muhâribî el-Gırnâfî el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 2002), 2/92-94; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/313-328; Ebüssüüd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 2/216; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/58-61; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1/551-552.

⁴² el-Mâide 5/95.

kurban edilmek ve fakirlere dağıtılmak üzere Kâbe'ye ulaştırılması veya kefâret olarak fakirlerin doyurulması ya da bunlara denk gelecek şekilde yani bir günlük doyurmaya karşılık bir gün oruç tutulması gerekmektedir. Dolayısıyla doyurulacak fakirlerin sayısınca oruç tutmak icap etmektedir.⁴³

2.5. Hacda İhramlıyken Tıraş Olma Kefâreti

Yukarıda da ifade edildiği üzere ihramlı kişilerin dikkat etmeleri gereken ve ihram yasağı olarak ifade edilen bazı hususlar bulunmaktadır. Bunların içerisinde hac yapmak için ihrama giren kişinin ihramlı olduğu süre zarfında tıraş olmaması meselesi de yer almaktadır. Eğer ihramlı bir kişi herhangi bir mazeret sebebiyle tıraş olmak zorunda kalırsa bu durumda onun kefâret ödemesi gerekir ki o kefâretin ne olduğu âyette şöyle bildirilmektedir:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ آذَى مِنْ رَأْسِهِ ففِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

“... İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir...”⁴⁴

Âyette de görüldüğü üzere ihramlı kişi herhangi bir mazereti sebebiyle tıraş olmak durumunda olursa kefâret olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekmektedir.⁴⁵ Bu kefâret çeşitlerinin miktarı ise Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından üç gün oruç tutmak, altı fakiri doyurmak ve bir koyun kurban etmek şeklinde belirlenmiştir.⁴⁶

3. Kefâretlerin Amaçları

Gerek kefâretlerden bahseden âyetlere gerekse bu âyetlerin tefsirlerine bakıldığında kefâretlerin konulmasında ve uygulanmasında gözetilen birtakım amaçlarının olduğu görülmektedir. Allah'a yaklaşmak, ibadet ve takva bilincini gerçekleştirmek, insan hak ve hürriyetini korumak, günahlardan af ve mağfiret dilemek, ceza ve caydırıcılık, nefsi terbiye ederek arındırmak, toplumsal yardımlaşmayı güçlendirmek ve toplumsal adaleti sağlamak gibi hususları bu amaçlar arasında değerlendirmek mümkündür. Kefâretlerin amaçlarına geçmeden önce bu amaçların tespitinin sübjektif olduğunu, daha farklı, daha az veya çok amaç tespit etmenin de mümkün olduğunu ifade etmekte fayda bulunmaktadır.

⁴³ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l Fikr, ts.), 2/440-442; Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsatü'l-beyân*, 4/1324-1325; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 2/824-825; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/344-345.

⁴⁴ el-Bakara 2/196.

⁴⁵ Neseffî, *Medârikü't-tenzil*, 1/168; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 1/308.

⁴⁶ Buhârî, “Muhsar” 5-8; Müslim, “Hac” 80-86.

3.1. Allah'a Yaklaşmak

Allah Teâlâ insanı eşref-i mahlûkat olarak yaratmıştır.⁴⁷ Hem fizikî hem de ruhî bakımdan en güzel şekilde yaratılan insanın⁴⁸ bu dünyaya geliş amacı Allah Teâlâ'yı tanımak ve O'na kulluk etmektir.⁴⁹ İnsan iman ettiği ve kulluk vazifesini yerine getirdiği oranda Allah'a yaklaşmakta ve O'nun rızasını kazanmaktadır. İman edenlerin; namaz, oruç, hac, zekât, yardımlaşma, dürüstlük, cihat, helallerle yetinme ve haramlardan kaçınma gibi Allah'a yaklaşımlarına vesile olacak birçok amel bulunmaktadır. İman edenlerin kendisine yaklaşmak için vesileler aramasını emreden Cenab-ı Allah'a⁵⁰ yakınlaşmaya vesile olacak amellerden biri de kefâretlerdir.

Birçok amacı bulunan kefâretlerin belki de en temel amacı Allah Teâlâ'nın yüklemiş olduğu vazifelere karşı sorumluluk bilincinin geliştirilmesi, sorumlulukların yerine getirilmesi ve neticede Allah'a yaklaşılmasıdır. Kötülük duygusu ve kötülüklerden sakınma yeteneği kendisine yüklenen insan,⁵¹ nefsinin ve şeytanın vesveseleri neticesinde kötülük duygusunu ön plana çıkararak hata, kusur veya günah işlediğinde bu kefâretleri yerine getirerek aslında Allah'a olan bağlılığını yenilemekte ve pekiştirmektedir.

Yaratıldıktan sonra başıboş bırakılmayan,⁵² melekler tarafından her an gözetlenen,⁵³ yapıp ettikleri kayıt altına alınan insan,⁵⁴ tüm bu hakikatleri bilmesine rağmen birtakım haramlar işleyebilmektedir. İnsan, kendi iradesine dayanarak Allah'ın emir ve yasakları noktasında hata yapabilmektedir. İşlediği haramlar onu Allah'ın rızasından ve sevgisinden uzaklaştırırken diğer yandan bu haramların telafisi mesabesinde olan kefâretler de tekrar O'na yaklaştırmaktadır. Zira kefâretleri emreden de kabul edecek olan da kefâretlerin yerine getirilmesinden sonra kulunun bu yakınlaşma vesilesine icabet edecek olan da Allah Teâlâ'dır. Kefâretleri ödeyen kişi esasında bu kefâretleri emreden Allah'ın emrini yerine getirdiğinden ilgili kefâretler O'na yaklaşmak anlamına gelmektedir. Çünkü Allah kefâretleri bir nevi kendisinden ve emirlerinden uzaklaşan insanın tekrar kendisine yakınlaşmasına bir vesile kılmak için emretmektedir.

Yemin kefâretinden bahseden âyetin: “Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.”⁵⁵ kısmında kefâretlerin detaylı bir şekilde açıklanmasının ve nasıl ödeneceğinin ifade edilmesinin neticesinde insanın şükretmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Şükür ise nimetin sahibinin bilinmesi ve tanınması anlamına

⁴⁷ el-İsrâ 17/70.

⁴⁸ et-Tîn 95/4.

⁴⁹ ez-Zâriyât 51/56.

⁵⁰ el-Mâide 5/35.

⁵¹ eş-Şems 91/8.

⁵² el-Kiyâmet 75/36.

⁵³ Kâf 50/18.

⁵⁴ el-İnfîtâr 82/10-12.

⁵⁵ el-Mâide 5/89.

geldiğinden şükreden kişi Allah Teâlâ'ya yakınlaşmak için bir vesile bulmuş olmaktadır. Çünkü insana çıkış yollarını gösteren ve kolaylaştıran Allah Teâlâ'dır. O'nun bu kolaylaştırıcı ve affa vesile olucu emrinin karşısında şükran borcunun olduğu bilinciyle secdeye kapanarak O'na yaklaşmak gerekmektedir.⁵⁶

“*Bunlar Allah'a ve Resulüne hakkıyla iman edesiniz diyedir.*”⁵⁷ âyetiyle zihâr kefâretinin ödenmesi neticesinde hakkıyla iman edilmiş olacağının vurgulanması da kefâretlerin Allah'a yaklaştırma noktasındaki rolünü göstermektedir. Zira inananlar, bu emri yerine getirirken kendilerini Allah Teâlâ'ya yaklaştıran imanlarının bir gereği olarak kefâret ödemektedir. İnsanlar ödedikleri bu kefâretlerle Allah'ın birliğini, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risâletini ikrar ve tasdik etmekte; cahiliye adetlerinde ısrarcı olmadıklarını göstermektedir ki bu davranışları O'na yaklaşmanın bir vesilesi olarak meydana gelmektedir.⁵⁸

Hacda ihramlıyken tıraş olma kefâretinden bahseden âyette: “*Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin.*”⁵⁹ emriyle inananlar takvaya davet edilmekte ve ceza ile uyarılmaktadır. Takva da zaten Allah'a yaklaşmak için en güzel yollardan biridir. İnsan, Allah'ın emirlerini yapmak, yasaklarından da sakınmak anlamına gelen takva ile O'na yaklaşmanın yollarını aramış olmaktadır. Zira takvanın emredilmesi, Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırlara dikkat edilmesi ve bu sınırların çiğnenmemesi noktasında bir uyarı niteliğindedir. Diğer yandan bir ceza ile karşı karşıya kalmamak için cezadan sakınmayı da esasında Allah Teâlâ'ya yaklaşmanın bir başka formülü olarak görmek mümkündür. Çünkü insanın, cezanın şiddetini bildiğinde ondan emin olmak için yapacağı şey, cezadan korunmanın yolu olan takva noktasında daha istekli bir tavır sergilemek olacaktır. Bu bilinçteki insan takvanın emir ve yasakları yerine getirmede teşvik edici rolünü üstlendiğinin de farkında olmaktadır.⁶⁰

Tüm bu izahlar; kefâretlerin amaçlarından birinin de kişiyi Allah'a yaklaştırmak olduğunu, kefâretleri yerine getirenlerin bu vazifelerinin neticesinde O'na yaklaşabileceğini göstermektedir. Ayrıca kefârete düşmeme hassasiyeti de Allah Teâlâ'nın emirleri noktasında samimiyeti ortaya çıkarmaktadır ki bu samimiyetle yapılan ibadetler, emir ve yasaklar hususundaki gayretler de en önemli kurbiyet vesileleri olarak görünmektedir. Neticede Allah'ın emirleri ve yasakları, bunlar kefâretler de olsa, insanın

⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/674; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 3/75; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 2/818.

⁵⁷ el-Mücâdele 58/4.

⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-bevân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 23/234; Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 1999), 29/487; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 5/265.

⁵⁹ el-Bakara 2/196.

⁶⁰ Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîd*, 2/271; Seyyid Kutub, *Fî Zılâlî'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 1/311.

kendi hatalarının farkına varma, Allah'a karşı vazifelerini yerine getirme anlamına geldiğinden, vazifelerini yerine getirenlerin de Allah'a yaklaşma ihtimalleri kuvvet kazanmaktadır. Kefâretler, bireyin Allah'a olan kulluk bilincini artırarak ona manevî bir derinlik kazandırmakta, her bir kefâret, Allah'a olan itaatın daha bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesine vesile olmakta ve inananların yakınlığını artırmaktadır.

3.2. İbadet Bilincini Geliştirmek

İbadet, kişinin Allah Teâlâ'ya karşı bağlılığını göstermesi, sevgisini izhar etmesi, emir ve yasakları karşısında itaat etmesi, O'nu razı edecek söz, fiil ve davranışlarda bulunması anlamına gelmektedir.⁶¹ Amaç Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak olduktan sonra yapılan her bir iş ibadet olarak değerlendirilmektedir. Haramlardan ve yasaklardan kaçınmak adına sergilenen her bir gayret ve tavır da ibadet kapsamına girmektedir. İbadetin Allah'a yapılması ise ibadete layık tek varlığın Allah olmasından ileri gelmektedir. Zira Allah insanı anne karnından hiçbir şey bilmez bir şekilde yaratıp ona kulaklar, gözler ve kalpler vermiş,⁶² bunlarla birlikte sayısız nimetler lütfetmiş,⁶³ bu ihsan ve ikramların karşısında ise kendisine ibadet edilmesini istemiştir.⁶⁴

Bir nevi ibadet olan kefâretlerin amaçlarından biri de ibadetlerde ciddiyet sağlamak, ibadetlerin ruhunu güçlendirmek ve ibadet bilincini geliştirmektir. İbadetler sadece bedensel ve şekilsel bir hareket değildir. Bunun da ötesinde ibadetler, manevî sorumluluk gerektiren, Allah Teâlâ karşısında derin bir sevgi ve saygının göstergesidir. Kefâretler tam da bu sorumlulukların yerine getirilmesi noktasında devreye girmekte ve ibadet bilincinin güçlenmesine katkı sunmaktadır. İnsanlar kefârete yani cezaya düşmemek için yükümlü oldukları hususlarda ciddiyeti takınmakta bu ciddiyet de ibadet şuurunu geliştirmektedir. Diğer yandan herhangi bir ihmal, hata veya günah işleme neticesinde kefâret gerekli olduğunda, kefâreti ödeyen kişi bir daha aynı hataya düşmemek veya kefâret gibi bir cezai müeyyide ile karşı karşıya kalmamak için ibadetlerinde daha titiz olmaya gayret etmektedir. Bu gayret ise onun ibadetler hususundaki bilincini geliştirmektedir.

Yemin kefâreti ile ilgili hükümler belirlendikten sonra gelen: “*İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin kefâreti budur. Yeminlerinizi tutun.*”⁶⁵ emriyle Allah Teâlâ, insanları ibadetlerde bilinçli olmaya davet etmektedir. Bu bilinçle öncelikli olarak yemin etmemek, yemin edilince de onu bozmamak veya bozduğunda kefâretini ödemek icap etmektedir. Çünkü yemin eden kişi kendisine Allah Teâlâ'yı şahit tutmakta, O'nun adıyla kendisini desteklemekte ve şahidi Allah olan bir söz vermektedir. İnsan yeminini tutamayıp

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 272-273; Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/233.

⁶² en-Nahl 16/78.

⁶³ İbrâhîm 14/34.

⁶⁴ ez-Zâriyât 51/56.

⁶⁵ el-Mâide 5/89.

bozduğunda “*Yeminlerinizi tutun.*”⁶⁶ emrine muhalif bir tavır sergilemekte, kefâretlerle yükümlü olmakta, düştüğü hatanın neticesinde içsel bir hesaplaşmaya ve muhasebeye yönelmektedir. Kefâretler bu noktada günahlardan bir çıkış vesilesi olmaktadır. Bu muhasebe neticesinde ibadetlerini ve verdiği sözleri gözden geçiren insan, dinî vecibelerini yerine getirirken daha dikkatli olması gerektiğini anlamaktadır. Hataların telafisi için kefâret ödeyen insan bu işi de ibadet bilincinin gelişmesi neticesinde yerine getirmekte, aynı zamanda kefâretlerle ibadet bilincine bilinç katmaktadır. Yapmış olduğu tefekkür ve iç muhasebe insanda bu şekilde ibadet bilincinin güçlenmesine destek olmaktadır.⁶⁷

Zihâr kefâretinden bahseden âyetin sonunda Allah Teâlâ: “*İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır.*”⁶⁸ buyurmaktadır. Bu ikazla gerek evlilik gerekse diğer hususlarda helal ve haram bilinci içerisinde bir hayat yaşanması emredilmiştir. Cenab-ı Hakk'ın belirlediği sınırlara riayet etmek, helal dairesinden dışarı çıkmamak, haramlara düşmemek ibadet ve kulluk bilinciyle doğru orantılıdır. Kulluk bilincinde olanların, Allah'ın belirlediği helal dairesinde bir hayat sürerken kefâret gerektiren bir hataya düştüklerinde bu kefâretleri ödemeleri gerektiğini bilmeleri de ibadet bilinciyle alakalı bir husustur. Çünkü kefâretler de ibadet mahiyeti taşıyan yükümlülüklerdir. Allah Teâlâ'nın çizdiği sınırları ihlal etmenin mahcubiyeti içerisinde ödenen kefâretler daha bilinçli bir kulluk yapmaya da vesile olmaktadır.⁶⁹

Adam öldürmenin kefâretinden bahseden âyetin sonunda: “*Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁷⁰ şeklinde bir ifadenin bulunması dikkatleri celbetmektedir. Çünkü Allah Teâlâ yapılan her şeyi bilmektedir. Takdir ve tedbir ettiği emir ve yasaklarda muhakkak bir hikmet bulunmaktadır. Allah Teâlâ'nın her şeyi bildiğini ifade etmesi yapılan işlerin karşılıksız kalmayacağı yönünde bir uyarı mahiyeti taşımaktadır. Bu durumda Allah'ın her şeyi bildiğinin farkında olmak hemen her türlü hata, kusur ve haramlardan sakınmak için yeterli bir sebeptir. Allah'ın her an görüp gözettiğini bilen bir kişi adam öldürmek başta olmak üzere birçok yanlıştan uzak durmaktadır. Kefâret gerektirecek bir günaha düştüğünde ise hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ın kendisinden istediği kefâreti ödeyecektir. Çünkü kefâretler sorumluluk gerektirmektedir. Sorumluluk ise ibadet bilincinin gelişmesine destek olmaktadır.⁷¹

⁶⁶ el-Mâide 5/89.

⁶⁷ Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-âzîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beirut: Daru'l Küttübi'l İlmiyye, 1994), 4/15; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/20; Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 2/818.

⁶⁸ el-Mücâdele 58/4.

⁶⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 9/394-395; Paçacı, “Oruç Keffâretinin Hükümü ve Şer'î Vastı”, 5-6.

⁷⁰ en-Nisâ 4/92.

⁷¹ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd* (Kahire: Doktor Hasan Abbas Zeki, 1998), 1/544; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/61.

Neticede ibadet bilincinin gelişmesi noktasında kefâretleri bir eğitim aracı olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Çünkü kefâretler, bireylerin ahlakî ve manevî gelişimlerini desteklemektedir. Bu gelişim ise hataların telafisi esnasında ibadetlerin yeniden gözden geçirilmesine, daha bilinçli bir şekilde yapılmasına, Allah Teâlâ'ya karşı sevgi, saygı ve teslimiyetin artmasına katkı sunmaktadır.

3.3. İnsan Hak ve Hürriyetini Korumak

İslam'a göre insan çok değerlidir. Çünkü insan Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarının uygulanması ve yeryüzünün imarı için halifelik görevine layık görülen, değeri meleklerin huzurunda tescil edilen,⁷² emanetin yüklenicisi,⁷³ göklerdeki ve yerdeki her şey emrine amade kılınan şerefli bir varlıktır.⁷⁴ Bu ve benzeri sebeplerden ötürü İslam'da insanın hak ve hürriyetine ayrı bir önem verilmektedir. Kur'an'a bakıldığında günahların kefâreti hususunda köle azadının emredilmesi,⁷⁵ zekât verilecek gruplar içerisinde kölelerin zikredilmesi,⁷⁶ köle ve cariyelerle evliliğin teşvik edilmesi,⁷⁷ asıl iyiliğin çeşitleri içerisinde kölelere iyi muamele etmenin vurgulanması,⁷⁸ kölelerin hürriyetine kavuşturulmasının sarp yokuşu aşmak olarak nitelendirilmesi⁷⁹ gibi hususlar dikkatleri çekmektedir. Kur'an'ın bu emir ve teşvikleri insan hak ve hürriyetleri noktasında İslam'ın tavrını ortaya koymakta ve insanların gönüllü veya zaruri köle azadına teşvik edildiği görülmektedir.

Kur'an'da zikredilen kefâretlerin amaçları içerisinde en fazla dikkat çekenin insanın hak ve hürriyetini korumak olduğu görülmektedir. Bu minvalde adam öldürmenin kefâreti noktasında önce köle azat edilmesi ve diyet verilmesi, bu imkân olmayan kişinin peş peşe iki ay oruç tutması göz önünde bulundurulduğunda köle azat etmenin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Kur'an'ın indirdiği dönemde kölelik müessesesinin canlı olduğu düşünüldüğünde, insan hak ve hürriyetini korumak için köle azadına teşvik etmenin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun için Kur'an, Allah hakkı olarak ilk önce köle azat etmeyi ve kul hakkı olarak da diyet vermeyi emretmektedir. Böylece bir insanın hayatına son verilmesine karşılık bir başka insana özgürlük verilmek suretiyle hayat kazandırılmış olmaktadır. Çünkü hak ve hürriyetlerinden mahrum olan bir kölenin azat edilmesi, sanki öldürülen kişinin dirilişini sembolize etmektedir. Yani öldürmeye karşılık yaşatmak öncelenmektedir. Çünkü İslam öldürmeyi değil yaşatmayı esas almaktadır.⁸⁰

⁷² el-Bakara 2/30-34.

⁷³ el-Ahzâb 33/72.

⁷⁴ Lokmân 31/20; el-Câsiye 45/13.

⁷⁵ en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/89; el-Mücâdele 58/2-4.

⁷⁶ et-Tevbe 9/60.

⁷⁷ el-Bakara 2/221; en-Nisâ 4/25.

⁷⁸ el-Bakara 2/177; en-Nisâ 4/36.

⁷⁹ el-Beled 90/12-13.

⁸⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/59; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/158-159; Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerîm Meâlî ve Tefsîri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 1/629; Sırım, "İslâm Dininde Uygulanan Mâlî

Yemin kefâretinde de insan hak ve hürriyetinin dikkate alındığı görülmektedir. Zira yemin kefâreti olarak yoksulları doyurmak veya giydirmek ya da köle azat etmek emredilmektedir. Bu imkânlarla sahip olunmadığında üç gün oruç tutmak gerekmektedir. Ancak yemin kefâreti başlığında da zikredildiği üzere bu kefâret çeşitleri arasında kişiler muhayyer bırakılmaktadır. Bu muhayyerlikle birlikte kefâret seçenekleri içerisinde köle azat etmenin daha faziletli olarak görülmesi de yine Kur'an'ın insan hayatına, hak ve hürriyetine verdiği önemi göstermektedir.⁸¹

Köle azadının yer aldığı bir diğer kefâret çeşidi de zihâr kefâretidir. Kur'an'da zihâr kefâreti olarak bir köle azat etmek, iki ay peş peşe oruç tutmak ve altmış fakiri doyurmak emredilmektedir. Görüldüğü üzere burada da ilk sırada köle azadı yer almaktadır. Diğer yandan çirkin ve yalan bir söz olarak zikredilen zihâr uygulaması,⁸² özellikle de kadın açısından bir hak ihlali anlamına gelmekte, aile içindeki sevgi ve saygıyı zedelemektedir. Çünkü bu uygulama ile kadın boşanmakta, aile dağılmakta ve evliliğin getirdiği haklardan ve güzelliklerden mahrum kalınmaktadır. Bu çirkin sözü söylemek Allah katında kadının haysiyet ve mevcudiyetini öldürmek manası taşıdığından adam öldürmenin cezası olan köle azadı emredilmiş, böylece öldürülen haysiyetin karşılığında bir köleye özgürlüğü verilmiştir. Bu durumda zihâr kefâreti, hem zihâr uygulamasının önünü almak hem de aile içerisinde bireylerin hak ihlallerinin önüne geçmek amacıyla insan hak ve hürriyetinin korunmasına katkı sunmaktadır. Aile mahremiyeti gibi bir meselede bile köle azadının emredilmesi, Kur'an'ın insan hayatına, hak ve özgürlüğüne verdiği değeri ortaya koymaktadır.⁸³

Neticede Kur'an'ın hassasiyetle vurguladığı en önemi ilkelerin başında insan hak ve hürriyetleri gelmektedir. Bu noktada başta köle azadı olmak üzere bütün kefâretlerin işlevi büyük önem arz etmektedir. Kefâretler insanların haklarına saygı gösterilmesi, toplumsal adalet ve huzurun sağlanması için bir aracı olmaktadır. Çünkü kefâret uygulaması hem bireysel hem de toplumsal hak ihlallerini engelleyerek temel hak ve hürriyetlerin sahiplerine verilmesini sağlamaktadır.

3.4. Günahlardan Af ve Mağfiret Dilemek

Kur'an'a bakıldığında dünya hayatının geçici ve aldatıcı, ahiretin ise kalıcı olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir.⁸⁴ Dünya hayatı kimin daha güzel amel işleyeceğinin sınıdığı;⁸⁵ oyun, eğlence, süs, karşılıklı övünme, mal ve evlat çokluğuyla övünme

Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri”, 104.

⁸¹ Mehmet Akif Aktaş - Muhammed Hamidullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/238, 240-241.

⁸² el-Mücâdele 58/2.

⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/415; Konyalı Mehmed Vehbî, *Hulâsatü'l-beyân*, 14/5805; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, 8/3648; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 5/262.

⁸⁴ el-En'âm 6/32; er-Ra'd 13/26; el-Kehf 18/46.

⁸⁵ el-Mülk 67/2.

mekânıdır.⁸⁶ Ahiret ise bu dünyadaki amellerin karşılığının verileceği ebedî bir âlemdir.⁸⁷ Kur'an'da bu hakikatler bildirilmiş olmasına rağmen insanoğlu tercihini dünyadan yana kullanabilmekte ve ahireti ihmal etmektedir. Bu durumda Allah Teâlâ tövbe kapısını açık tutarak insanlara fitrata dönüş imkânı sunmaktadır. İşte af ve mağfiret dilemek; inkâr edenler için dine dönme, inananlar için ise hatalarını telafi etme fırsatı olarak değerlendirilmesi gereken bir husustur. Zira Kur'an incelendiğinde tövbeye, af ve mağfiret dilemeye çağıran âyetleri görmek mümkündür.⁸⁸

Çalışmanın konusu olan kefâretler de esasında bir af ve mağfiret dileme, işlenen kusurlar ve günahlar, düşülen hatalar konusunda bir telafi yöntemidir. Günaha düşen, Allah'ın emir ve yasakları hususunda hata yapıp da pişmanlık duyan, bu pişmanlıklarının neticesinde telafi yolları arayan kişilerin olduğu bir hakikattir. İşte bu durumdaki insanların Cenab-ı Hakk'ın rızasını tekrar kazanabilmeleri ya tövbe ile veya gerekli olduğu durumlarda da kefâret ödemekle mümkün olmaktadır. Bu da kefâretlerin tövbe içerisinde değerlendirildiğini, af ve mağfiret için bir vesile olduğunu göstermektedir. Zira kefâret ödemenin önemli amaçlarından birinin de yapılan hataları telafi etmeye, bu hataların ve kusurların neticesini kaldırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda bakıldığında adam öldürme kefâretinden bahseden âyetin: “*Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay art arda oruç tutması gerekir.*”⁹⁰ kısmında bu hakikat vurgulanmaktadır. Kazara da olsa bir mü'mini öldürmek doğru bir davranış olmayıp Allah'ın gazabına sebep olacak bir husustur. Böyle bir durumda diyet vermek, kefâret olarak mü'min bir köle azat etmek ve bu imkânların yokluğunda peş peşe iki ay oruç tutmak af ve mağfirete mazhar olunmak için yerine getirilmektedir. Zira âyete göre yapılan tövbelerin kabulüne zemin hazırlamak için bunlar ön koşul olarak zikredilmektedir. Neticede gerektiği durumlarda kefâret ödemenin emredilmesiyle günahların af ve mağfiretinin amaçlandığı, tövbeye vesile olması için meşrû kılındığı görülmektedir.⁹¹

Cenab-ı Hakk, zihârın hoş karşılanmayan bir davranış ve yalan bir söz olduğunu bildirdiği âyetin sonunda: “*Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.*”⁹² şeklinde bir ifadeyle bu yanlışlardan kurtulabilmek için af ve mağfiret dilemek gerektiğini ifade buyurmaktadır. Âyette yer alan bu ifadeler öncelikle zihârın yanlışlığına vurgu yapmakta

⁸⁶ el-Hadîd 57/20.

⁸⁷ Âl-i İmrân 3/30, 106-107; el-En'âm 6/160; Yûnus 10/26-27.

⁸⁸ en-Nisâ 4/ 17; Hûd 11/90; en-Nûr 24/31; et-Tahrîm 66/7.

⁸⁹ Katar, “Dinlerde Keffaret Anlayışı”, 44-45.

⁹⁰ en-Nisâ 4/92.

⁹¹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm* (Mekke: Mektebetü Mustafa, 1998), 3/1036; Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsim ed-Dımaşkî Cemâleddin el-Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmîyye, 1997), 3/262.

⁹² el-Mücâdele 58/2.

ardından ise bu yanlışa düşenler için bir telafi imkânı olduğunu vurgulamaktadır. O telafi imkânı da köle azat etmektir. Köle azadı noktasında imkân bulamayanların ise iki ay peş peşe oruç tutmalarıdır. Gerek köle azadı gerekse oruçla hedeflenen ise çok affedici ve bağışlayıcı olan Allah Teâlâ'nın af ve mağfiretinden istifade etmektir. Zira kullarının günahlarını affetmek için fırsatlar sunan Allah Teâlâ'nın, gerek diğer kefâretleri gerekse zihâr kefâretini af ve mağfirete vesile olması amacıyla emrettiğini, kefâretlerine icabet etmek suretiyle bağışladığını ifade etmek mümkündür. Çünkü O, pişmanlık duyan, tövbe eden ve bir daha aynı hataya düşmemeye söz verenleri bağışlamaktadır.⁹³

Yukarıdaki izahların neticesinde kefâretlerin emredilmesinin amaçlarından birinin de günahlardan, hatalardan kurtulabilmek için af ve mağfiret dilemeye vesile kılmak olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Çünkü kefâretler günahların örtülmesi, günahı işleyenin tövbesinin kabul edilmesi, af ve mağfirete mazhar olması için konulmuş hükümlerdir. Kefâretler, kullarına karşı çok merhametli olan Allah Teâlâ'nın bir çıkış ve kurtuluş kapısı olarak sunduğu buyruklardır. Günaha düşen kulların da bütün kefâret çeşitlerini öderken af ve mağfiretten istifade edebilmek için kefâretlerin bu amacını gözeterek ödemeleri önem arz etmektedir.

3.5. Ceza ve Caydırıcılık

Kur'ân-ı Kerîm incelendiğinde gerek hadler gerek kısaslar gerekse kefâretler hususunda en dikkat çekici durum, tüm bunların ceza niteliğinde caydırıcılık işlevi görmeleridir. Kısasta hayat olduğunu vurgulayan âyet⁹⁴ de esasında bu gerçeği dile getirmektedir. Zira yaptığı işin kisas yoluyla kendi başına da geleceğini bilen kişi kisas gerektirecek o yanlıştan uzak duracaktır. Böylece hem kendisinin hem de zarar vereceği kişinin hayatı devam edecektir. Öldürenin öldürüleceğini, yaralayanın yaralanacağını bilmesi onu bu yanlışları yapmaktan uzak tutacaktır.⁹⁵

Kefâretlerde ceza ve caydırıcılığı bir arada görmek mümkündür. Zira kefâretler; yapılan hataların, işlenen günahların telafisini sağlamak veya bir nevi karşılığını vermek için emredildiğinden ceza mahiyeti taşımaktadır. Her ceza da caydırıcılık içermektedir. Kefâret çeşitlerinde yapılması istenen köle azat edilmesi, diyet ödenmesi, ihtiyaç sahiplerinin doyurulması, giydirilmesi ve oruç tutulması gibi hususlar, hatalar karşısında insanlara maddî ve manevî yük olarak yüklenmekte dolayısıyla bir ceza olarak emredilmektedir. Bu ceza mahiyetli kefâretler, kendisine ağır gelen insan veya onu gören diğer insanlar için caydırıcılık fonksiyonu taşımaktadır. Çünkü suç ve günahların veya hataların cezalandırılması fertleri ve toplumları bu hataları yapmaktan caydırmakta, benzer hatalardan uzak durma noktasında teşvik etmektedir.

⁹³ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Beirut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1994), 4/260; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/486; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/415.

⁹⁴ el-Bakara 2/179.

⁹⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/231; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî ibnû'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beirut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabi, 2001), 1/138.

ihramlyken kara avı avlayan dolayısıyla kefâret ödemekle yükümlü hale gelen kişilerden bahseden âyetin sonunda: “(Bu yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir.”⁹⁶ şeklinde yer alan kısımda kefâretlerin ceza olarak emredildiği anlaşılmaktadır. Harem bölgesinin kutsallığını çiğnemek, orada emniyet altında bulunan canlıların hayatına kastetmek veya ihramın hürmetine hâle getirmek yasak olan bir davranış olduğundan bunların karşılığında ceza olarak kefâret ödenmesi gerekmektedir. İşte bu kefâret âyetin de ifadesiyle yapılan işin kötü sonucunu tattırmaya yönelik bir cezadır. Böyle bir cezaya maruz kalan kişi bir daha kolay kolay aynı hataya düşmeyecektir. Diğer yandan bu ceza, ibret-i âlem olacağından hem hatayı işleyen kişiyi hem de diğer insanları benzer hatalara karşı caydıracaktır.⁹⁷

Hacda ihramlyken tıraş olmak da kefâret gerektiren bir davranıştır. Tıraş olarak ihram yasağı işleyen kişilerin vereceği kefâretlerin zikrinden sonra âyetin: “Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin.”⁹⁸ şeklinde bir ifade ile son bulması manidardır. Bu ifade emirleri yerine getirmede Allah'a karşı gelmekten sakınmak ve yasaklanan şeyleri işlemekten uzak durmak gerektiğini, aksi takdirde kötü ve yanlış amellere karşılık şiddetli bir ceza ile karşı karşıya kalılabileceğini vurgulamaktadır. Kefâretlerin ceza olarak emredilmesinin ardından Allah'ın çetin azabının hatırlatılması insanları korkutma ve caydırmaya yöneliktir.⁹⁹

Yukarıdaki izahlar göstermektedir ki insanlar hata, kusur veya günah işlediklerinde bu yanlışlarının telafisi için birtakım kefâretlerle mükellef tutulmaktadır. Bu kefâretler Allah Teâlâ tarafından ilgili kişiler için bir ceza olarak belirlenmiştir. Çünkü kefâretlerle ilk etapta hedeflenen şey emre itaatsizlik karşısında cezalandırmaktır. Malî yükümlülükler getiren, bedenî zorluklara sebep olan cezalar ödendiğinde insanlar aynı hataya düşmemek için daha dikkatli olacaklardır. Bu husus hem onlar hem de onların bu hallerine şahitlik edenler için caydırıcı bir rol üstlenecektir.

3.6. Nefsi Terbiye Ederek Arınmak

Allah Teâlâ insanın fitratına hem kötülük duygusunu hem de takvasını yani kötülüklerden kaçınma kabiliyetini yerleştirmiştir.¹⁰⁰ Kötülük ve takva duyguları arasında yaşıyan insan, nefsinin kötülüklerden arındırıldığı oranda kurtuluşa ermektedir.¹⁰¹ Ancak

⁹⁶ el-Mâide 5/95.

⁹⁷ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/143-144; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/477; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, 3/388.

⁹⁸ el-Bakara 2/196.

⁹⁹ Begavî, *Meâlîmü't-tenzîl*, 1/250; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5/313-314; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, 1/401.

¹⁰⁰ eş-Şems 91/7-8.

¹⁰¹ el-A'lâ 87/14; eş-Şems 91/9.

nefsini kötülükler içerisinde bırakan, nefsinin sesini dinleyerek onu günah kirlerine batıran kişi ise zarar etmektedir.¹⁰²

Kötülük ve takva duygusunu birlikte barındıran insanın işlediği iyilik ve kötülük elbette bir olmamaktadır. Bu durumda insan, nefsinin sesine kulak vererek düştüğü hatalardan takva duygusu sayesinde yapacağı güzel amellerle kurtulma imkânına sahiptir. Zira kötülükleri en güzel bir şekilde bertaraf etmek güzel amellerle mümkün olmaktadır.¹⁰³ İyiliklerin kötülükleri giderdiğini¹⁰⁴ bilen ve bu şuurda bir hayat süren insandan, düştüğü hatalardan, işlediği günahlardan kurtulmak için iyilik yolunu tutması beklenmektedir.

Kur'an'da emredilen kefâretlerin amaçlarından biri de iyilik ve kötülük duygularını barındıran insanın işlediği kötülükler neticesinde arınması için bir imkân tanımıdır. Kefâretler hataya düşen insanın nefsini terbiye etmesine, kalben arınmasına ve olgunlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda kefâretler nefisle mücadelenin önemli bir parçası olarak insanları hatalarından ders çıkarmaya dolayısıyla daha iyi bir insan olmaya teşvik etmektedir. Bu da kefâretlerin, her ne kadar somut fiiller olsa da, insanların gönül dünyalarında bir muhasebe yapmalarına ve manevî yönde gelişmelerine katkı sunduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki izahlar bağlamında bakıldığında kefâret çeşitleri için emredilen köle azat edilmesi, ihtiyaç sahiplerinin yedirilmesi ve giydirilmesi, oruç tutulması gibi hususların nefsi terbiye etmede büyük rolü olduğu görülmektedir. Mesela oruç tutmanın nefsi dizginlemede, onu terbiye etmede ve olgunlaştırmada ne denli bir etkiye sahip olduğu aşikârdır. Zira azgınlaşan nefsin terbiye edilmesindeki en önemli yöntemlerden biri aç bırakılmasıdır. Kefâret ödemek zorunda kalan kişilerin oruç tutmaları hem nefsin azgınlığını kırmakta hem de kibrini törpülemektedir. Diğer yandan oruç, açlık ve susuzluğun ötesinde nefsin kontrol altına alınması, dizginlenmesi ve Allah'a yaklaşma fırsatı sunması bakımından da önem arz etmektedir.¹⁰⁵

Birtakım maddî harcamalar yaparak köle azat etmek veya ihtiyaç sahiplerini doyurmak ya da giydirmek de esasında nefse ağır gelen davranışlardır. Çünkü nefis harcamaktan, infak etmekten değil stoklamaktan, çoğaltmaktan ve cimrilik etmekten hoşlanmaktadır. Nefsin istekleri doğrultusunda yapılan hataların telafisi olan kefâretlerin, nefsin hoşuna gitmeyen ve ona ağır gelen kalemlerden ödenmesi yine nefsi terbiye etmenin en etkili yöntemleri arasında yer almaktadır.¹⁰⁶

¹⁰² eş-Şems 91/10.

¹⁰³ Fussilet 41/34.

¹⁰⁴ Hûd 11/114.

¹⁰⁵ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/236-237; Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, 2/179-180.

¹⁰⁶ Güleç, "İslam'da Keffaretler", 467.

Kefâretler aynı zamanda Allah Teâlâ'ya karşı bir özür dileme mahiyeti taşımaktadır. Özür dilemek de nefsin hoşuna gitmeyen bir erdemdir. İşte insan, ödediği kefâretlerle bir nevi özür dileyerek nefsin ehlileşmesine ve terbiyesine katkıda bulunmuş olmaktadır. İşlediği günahları ödediği kefâretlerle telafi etmeye çalışan ve bu ödediği kefâretlerle tövbe eden insan, günahının vebalinden kurtulmanın huzuru içerisinde manevî bir rahatlama yaşamaktadır. Tüm bunlar kefâretlerin amaçlarından birinin de nefsi terbiye etmek ve insanları eğitmek olduğunu gösteren hususlardır.¹⁰⁷

Neticede Kur'an'ın amacı suçluyu sadece cezalandırmak değil aynı zamanda onu yetiştirmek ve topluma faydalı bir birey haline getirmektedir. Kefâretler de kişilerin yetiştirilmesine katkı sunmakta, sabır, infak, sebat gibi hasletlerin kazanılmasını sağlamakta ve temizlenerek arınmanın bir parçası olmaktadır. Böylece insanlar Allah Teâlâ'ya karşı teslimiyetlerini güçlendirmekte, manevî bir arınma ve yükselme yaşamaktadır.

3.7. Toplumsal Yardımlaşmayı Sağlamak

Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu konulardan biri de yardımlaşmaktır. İyilik ve takvada yardımlaşmayı, günah ve düşmanlıkta ise yardımlaşmamayı¹⁰⁸ emreden Kur'an, iyilik yapanların en az on katıyla kötülük yapanların ise misliyle karşılık göreceğini bildirmektedir.¹⁰⁹ Zekât, sadaka, infak gibi ibadetlerin en önemli amaçları arasında da yardımlaşmayı görmek mümkündür. Zira bu gibi ibadetler, toplumun refah seviyesini yükseltmeyi, serveti zenginler arasında dolanan bir meta olmaktan çıkarmayı hedeflemektedir.¹¹⁰

Kefâret çeşitlerine bakıldığında kefâretlerin toplumsal yardımlaşma noktasındaki fonksiyonunu görmek mümkündür. Kefâretler her ne kadar kişilerin yerine getirdiği bireysel sorumluluklar olsa da etkileri ve faydaları bakımından toplumsal katkısı yüksek olan ibadetlerdir. Bu yönüyle kefâretler toplumsal yardımlaşma ve dayanışma bilincinin güçlenmesine, toplumların ekonomik refahlarının gelişmesine katkı sunmaktadır.¹¹¹

Sosyal yardımlaşma bağlamında kefâretlere bakıldığında kefâretlerin toplumsal yardımlaşmaya katkısını görmek mümkündür. Bu bağlamda yemin kefâretinin seçenekleri arasında yer alan on fakirin doyurulması veya giydirilmesi ile toplum içerisindeki fakirlerin en temel ihtiyaçlarının görülmesi hedeflemektedir.¹¹² Zihâr kefâretinde altmış fakirin doyurulması ve adam öldürme kefâretinde diyet verilmesi de yine kefâretlerin

¹⁰⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/116; Sırım, "İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri", 105.

¹⁰⁸ el-Mâide 5/2.

¹⁰⁹ el-En'âm 6/160.

¹¹⁰ el-Haşr 59/7.

¹¹¹ Sırım, "İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri", 105.

¹¹² Sırım, "İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri", 105.

toplumsal yardımlaşmayı güçlendirme amacına vurgu yapmaktadır. İhramlıyken av kefâretinde eti yenmeyen hayvanların avlanması durumunda kıymetinin takdir edilerek ihtiyaç sahiplerine verilmesi, eti yenen hayvanların avlanması durumunda ise kurban kesilerek kurbanın etinin fakirlere dağıtılması, bireysel yaptırım olan kefâretlerin toplumsal dayanışmayı nasıl güçlendirdiğini göstermektedir. Hacda ihramlıyken tıraş olmanın neticesinde takdir edilen kefâret içerisinde altı fakirin doyurulması ve kurban kesilmesi de yine toplumsal yardımlaşmayı güçlendiren buyruklar olarak dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere bu kefâret çeşitleri toplumsal katkı yönü ön plana çıkan, dayanışmayı kuvvetlendiren, bireylerin refah düzeylerine katkı sunarak fakirlerin durumunu iyileştiren, onların toplumsallaşmalarını sağlayan ve zayıfların yüzünü güldüren müeyyidelerdir.¹¹³

Kefâret seçenekleri arasında zikredilen köle azat edilmesi hususunun insan hak ve hürriyetini korumanın yanında sosyal yardımlaşmaya sunduğu katkı da önem arz etmektedir. Yemin, zihâr ve adam öldürme kefâretleri arasında yer alan köle azat etmek, bireysel bir hatanın toplumsal yönünü göstermektedir. Zira köle azat etmek hem bireyi cezalandırmak hem de toplumsal düzeni koruyarak yardımlaşmayı sağlamak, böylece toplumsal huzuru temin etmek açısından önem arz etmektedir. Çünkü köle azadı, toplumun bir ferdi olan ve özgürlüğü kısıtlanmış bulunan bir kişinin hürriyetine kavuşturulması açısından çok önemli bir sosyal yardımlaşma çeşididir.¹¹⁴ Dolayısıyla köle azat eden bireyler hem kendi yükümlülüklerini yerine getirmiş hem de özgürlüklerini elde etme noktasında kölelere yardımda bulunmuş olmaktadır.

Netice itibarıyla sosyal yardımlaşmaya yönelik kefâret seçenekleri, toplumsal yardımlaşma bilincinin gelişmesi, toplumsal barış ve düzenin korunması, toplumsal ahlakın güzelleşmesi, diğer kişiler açısından ibretamiz ve teşvikkâr katkılar sunması yönüyle eğitici bir işlev üstlenmektedir.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm, insanın inanç, ibadet ve ahlak boyutlarını bir bütün olarak ele almakta; onun hem bireysel hem de toplumsal sorumluluklarını düzenleyen ilahî ilkeleri ortaya koymaktadır. Bu ilkeler arasında yer alan kefâret hükümleri, hukukî veya cezai müeyyide olmasının yanında insanın manevî arınmasını, sosyal adaletin tesisini ve ilahî rahmetin tecellisini sağlayan kapsamlı bir düzenleme olarak görünmektedir. Bu çalışmada, Kur'an'da zikredilen kefâretlerin mahiyeti, çeşitleri ve bunlarla hedeflenen amaçlar hem klasik hem de modern tefsir kaynakları ışığında değerlendirilmiş; sonuçta kefâretlerin çok boyutlu bir işlevinin bulunduğu tespit edilmiştir.

¹¹³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 5/262.

¹¹⁴ Güleç, "İslam'da Keffaretler", 467; Sırım, "İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri", 104.

Kur'an'da kefâretin yer aldığı hükümler, esasen insanın fitratında bulunan iyilik ve kötülüğe meyyal yapısının dikkate alındığını göstermektedir. Zira insan, zaman zaman gaflete düşerek hata işleyebilir; ancak ilahî rahmet, ona bu hatayı telafi etme imkânı tanımıştır. Bu yönüyle bir ceza hüviyetindeki kefâretlerin, ilahi affın ve merhametin bir tezahürü olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlardan biri, kefâretlerin Kur'an'da yalnızca bireysel arınmayı değil, aynı zamanda toplumsal denge ve adaletin korunmasını da amaçladığıdır. Nitekim yemin kefâreti, kişinin verdiği söze sadık kalmasının önemini pekiştirirken; zihâr kefâreti, aile kurumunu korumayı ve kadına yönelik olumsuz tavırların önlenmesini hedeflemektedir. Aynı şekilde yanlışlıkla adam öldürme kefâreti, hayat hakkının dokunulmazlığını vurgulamakta; köle azadı veya fakirleri doyurma gibi uygulamalar ise toplumsal dayanışmayı güçlendirmektedir. Böylelikle kefâretler, birey ile toplum arasında ahlakî, ekonomik ve sosyal bir denge kurmaktadır.

Her bir kefâret türü, bireyin iç dünyasında nefis terbiyesi, sabır, pişmanlık ve sorumluluk bilincinin gelişmesini de amaçlamaktadır. Bu bağlamda kefâret, insanın işlediği hata karşısında yalnızca maddi bir bedel ödemesi değil, aynı zamanda içsel bir muhasebe süreci yaşamasıdır. Kişi, kefâret vesilesiyle hem Allah'a olan yönelişini tazilemekte hem de topluma karşı sorumluluğunu yeniden hatırlamaktadır. Bu durum, cezaların ıslah ve eğitim vasıtası olarak konumlandırıldığına da işaret etmektedir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli sonuç, Kur'an'da yer alan kefâretlerin biyolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutlarının da bulunduğuudur. Örneğin oruç tutma kefâreti, bireyin bedenini disipline ederken nefsi terbiye etmektedir. Fakirleri doyurma veya giydirme kefâretleri, ekonomik anlamda yardımlaşmayı teşvik ederek toplumun zayıf kesimlerini koruma amacına hizmet etmektedir. Bu yönüyle kefâret, hem bireysel bir ibadet hem de toplumsal adaletin güçlenmesine yönelik bir sosyal dayanışma mekanizmasıdır.

Kefâretlerin Kur'an'da zikredilmesinin temel hikmetlerinden biri de insanın hata karşısında umutsuzluğa düşmesini engellemektir. Zira kefâret, günahın telafisine kapı aralayarak insana yeniden hayata başlama imkânı tanımaktadır. Dolayısıyla kefâret, bireyin Allah ile ilişkisini onaran, toplumsal sorumluluğunu hatırlatan ve hatadan dönüşü mümkün kılan bir imtihan vesilesidir.

Sonuç olarak, kefâret hükümleri Kur'an'ın bütüncül adalet anlayışı içinde hem cezai hem de eğitici bir boyut taşımaktadır. Kefâretin bireyi ıslah eden, nefsi terbiye eden ve toplumu dayanışmaya sevk eden yönü; onu yalnızca bir hukukî müeyyide olmaktan çıkarıp ahlakî ve manevî bir ibadet hâline getirmektedir. Çalışmanın sonunda kefâretlerin Kur'an'da çok yönlü bir hikmet çerçevesinde düzenlendiği, her birinin bireyin hem Allah'a hem topluma karşı sorumluluklarını yeniden inşa etmeye yönelik olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

Kaynakça | References

- Aktaş, Mehmet Akif - Hamidullah, Muhammed. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/237-246. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu’l-me’ânî fi tefsîri’l-Kur’âni’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*. 16 Cilt. Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. “Katil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/45-48. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’. *Meâlimü’t-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai’t Tûrâsi’l-Arabi, 1999.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t Tûrâsi’l-Arabi, 1997.
- Bilgili, İsmail. “İslam Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 219-240.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Yemin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/417-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu’l-Buhârî*. 9 Cilt. Dimaşk: Dâru Tavgi’n Necât, 2001.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu’l-beyân fi tefsîri’l-Kur’ân*. 10 Cilt. Beyrut: Daru-l Fikr, ts.
- Büyükbâş, Nazım. “İslam Cezâ Hukukunda Keffâret İlişkisi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2016), 37-61.
- Cemâleddin el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dimaşkî. *Mehâsinü’t-te’vîl*. 9 Cilt. Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 1997.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü’l-Kur’ân*. 3 Cilt. İstanbul: Dâru’l-Fikr, 1917.
- Çelik, Ömer. *Hakk’ın Dâveti Kur’ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- Çolak, Abdullah. “Oruç Kefâretinin Dayandığı Hadislerin Tahlili”. *EKEV Akademi Dergisi* 9/23 (2005), 135-156.
- Demir, Zakir. “et-Ta’rîfât ve’l-İstilâhât”. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 30 (2018), 196-201.
- Demir, Zakir. *Tefsir Terimbilimi’ne Alternatif Bir Alan: Ta’rifat, Hudud ve Mustalahat Kitabiyatı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Ebüsüûd Efendi, Muhammed. *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabi, ts.
- Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü’l-muhît*. 10 Cilt. Beyrut: Daru’l Fikr, 1999.
- Esen, Hüseyin. “İslam Hukukunda Cezaların Keffâret Olması”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003), 217-231.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu’l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabi, 3. Basım, 1999.

- Güleç, Hasan. "İslam'da Keffaretler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1989), 449-473.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. 7 Cilt. Kahire: Doktor Hasan Abbas Zeki, 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahmân b. Galib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelûsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmîyye, 2002.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 10 Cilt. Mekke: Mektebetü Mustafa, 3. Basım, 1998.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 8 Cilt. Daru Tayyibe, 2. Basım, 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sâdir, 3. Basım, 1993.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 2001.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb. *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Daru'l Kalem, 1991.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Kâsânî, Ebû Bekr Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, 1986.
- Katar, Mehmet. "Dinlerde Keffaret Anlayışı". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 1/1 (1998), 44-58.
- Katar, Mehmet. "Kefâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/177-179. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Klein, Thompson. *Interdisciplinarity: History, Theory and Practice*. Detroit: Wayne State University Press, 1990.
- Koçak, Muhsin. "Gurre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Konyalı Mehmed Vehbî. *Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 16 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 2. Basım, 1964.
- Macit, Yunus. "Kasten Oruç Bozmanın Cezası ile İlgili Rivayetlerin Tahlili". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 121-157.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.

- Merginânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr. *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*. Beyrut: Daru İhyai't Tûrasi'l-Arabi, ts.
- Mukâtil b. Süleymân, Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't Tûras, 2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *Sahîhu'l-Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-Arabî, ts.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl-ve hakâiku't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dar İbn Katheer, 7. Basım, 2017.
- Özdemir, Merve. “Osmanlı Fetvalarında Iskât-ı Cenînin (Cenin Düşürmenin) Cezai Sonuçları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/46 (2016), 955-965.
- Paçacı, İbrahim. “Oruç Keffâretinin Hükmi ve Şer'î Vasfı”. *Mütefekkir* 11/21 (2024), 1-28.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyan an tefsiri'l-Kur'an*. 10 Cilt. Beyrut: İhyau Turasi'l-Arabi, 2002.
- Serahsî, Ebû Bekr. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982.
- Seyyid Kutub. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. çev. Salih Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Sırım, Veli. “İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler ve Sosyo-Ekonomik Yönleri”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 7/1 (2021), 89-110.
- Sinanoglu, Mustafa. “İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr. 6 Cilt. Dimaşk: Daru İbni Kesir, 1993.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*. 24 Cilt. Muessesetü'r-Risale, 1. Basım, 2000.
- Ulusoy, Gündüz. Disiplinler Arası Araştırma ve Eğitim, Değişim Çağında Yüksek Öğretim: Global Trendler - Paradigmatik Yönelimler. İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Vâhidî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Esbabü'n-nüzûl*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1986.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *el-Vasîl fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1994.
- Yaman, Ahmet. “Zihâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yaran, Rahmi. “Kefâret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/179-182. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Yavuz, Yunus Vehbi. “Hayız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Yenda Yayın- Dağıtım, ts.

Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kitabi'l Arabî, 3. Basım, 1986.